

УДК 159.9:37.015

Шкіренко О. В.

Гандзюра Л. О.

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-3184-3660>ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-7275-7534>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

А Розглядаються духовні цінності майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій у процесі навчання. Зазначено, що духовні цінності мають індивідуально-суспільну основу, детермінують потреби, впливають на вчинки людей у різних галузях життя, допомагаючи їм здійснювати моральний вибір поведінки у доленосних ситуаціях. Психологічні особливості розвитку духовних цінностей майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій полягають у врахуванні когнітивних, емоційних, мотиваційно-вольових процесів, в актуалізації вищих психічних функцій особистості і психологічних механізмів духовного розвитку особистості.

Ключові слова: духовні цінності; майбутні фахівці; інформаційні технології; психологічні особливості розвитку особистості

Актуальність проблеми. Інформатизація суспільства – це глобальний соціальний процес, особливість якого полягає в тому, що домінуючим видом діяльності в сфері суспільного виробництва є збір, накопичення, продукування, оброблення, зберігання, передавання та використання інформації, здійснювані на основі сучасних засобів мікропроцесорної та обчислювальної техніки, а також на базі різноманітних засобів інформаційного обміну [10]. Сучасні інформаційні технології (ІТ) оточують нас у всіх сферах життя: записна книжка в нашому телефоні – це база даних, улюблений новий сайт – це зверстаний програмний код, бортовий комп'ютер автомобіля або літака – спеціальна обчислювальна система. Хочемо ми того чи ні, ІТ стали невід'ємною частиною сучасного життя і займають значне місце в суспільстві майбутнього. За останні роки ІТ-галузь стрімко розвивається; і Україна в цьому плані є чим пишатись. Але в той самий час спостерігаємо прагматизацію нашого суспільства й особистості, яка під час глобальних інтегративних процесів призводить до швидкого зниження духовності та кризових явищ. У зв'язку з цим значно підвищуються вимоги до сучасної освіти, яка має протидіяти сучасним негативним тенденціям, розвиваючи внутрішній світ, духовність і цінності майбутніх фахівців у галузі сучасних технологій. Отже, викладачі, куратори мають допомогти студентам реалізувати своє призначення, знайти шлях до істини, до самостійного, активного, конструктивного й творчого життя в суспільстві. Отримуючи необхідні знання, вміння, навички у процесі навчання, майбутнім фахівцям у галузі інформаційних технологій треба визначити головне завдання: пізнати, зрозуміти себе, визначити

свої недоліки та обрати шлях самовдосконалення та самореалізації у навчально-виховній та суспільно-корисній діяльності.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Духовність і цінності завжди були об'єктом наукових думок від філософів античності (Платон, Арістотель) до сучасних досліджень І. Беха, Н. Ничкало, Е. Помиткіна, О. Сухомлинської. Розглядаючи духовні цінності як важливий компонент духовної свідомості (О. Дробницький, С. Ставицька), як адекватні індикатори розвиненої особистості (Н. Полтавська), як механізми соціального контролю (В. Анненков), як показники духовно-морального розвитку (І. Бех, І. Булах), як фактор життєдіяльності та розвитку особистості (С. Максименко), треба зазначити, що ціннісне ставлення особистості є вихідним, первинним ставленням до світу, таким, що визначає всі інші взаємини (В. Рибалка).

Проте накопичений нині в науці матеріал не дає задовольняючу відповідь на питання, яке пов'язано з проблемою розвитку духовних цінностей саме у майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій у процесі фахової підготовки.

Тому **мета статті** полягає у дефініції понять «фахова підготовка», «цінності» та у визначенні психологічних особливостей розвитку духовних цінностей майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій.

Викладення основного матеріалу. Фахівець, із точки зору сучасної дослідниці Г. Яворської, – це особистість, яка володіє нормами професії як у мотиваційному, так і в інструментальному планах, результативно й успішно, з високою продуктивністю і якістю здійснює свою трудо-

ву діяльність, відзначається розвинутими професійними перспективами, самостійно будує сценарій свого професійного життя, розвиває свою особистість й індивідуальність засобами професії, протистоїть зовнішнім перешкодам, збагачує досвід професії оригінальним творчим внеском, сприяє підвищенню престижу своєї професії в суспільстві і суспільного інтересу до неї [11].

Відзначаються також інформованість, досвід, професійні знання, культура, усвідомлення мети діяльності, інтерес до неї, усвідомлення умов професійного розвитку. Підкреслюється вагомість фахово-необхідних, зумовлених специфікою даної професії якостей і здібностей, гностичні вміння, навички, дії, серед яких уміння орієнтації в нестандартних ситуаціях тощо [7, с. 76–77].

При цьому особливу увагу привертають такі висновки дослідників: експериментально доведено, що *фахова підготовка* – успішність оволодіння людиною певною професією, досягнення нею високого рівня результативності діяльності залежить від цілого комплексу, на перший погляд, неочікуваних і несумісних між собою якостей. Серед них звертається увага на рівень рефлексії, здатності дивитися на себе зі сторони, усвідомлювати особливості своєї активності, тип локусу контролю та деякі інші: вважається важливим присутність когнітивних, діяльнісно-поведінкових та емоційно-особистісних проявів, які «ще не знайшли відображення в словнику науки», є особистісним відкриттям професіонала; інтенсивність і швидкість переживань, вражень, стимульованих новітньою інформацією, яку зустрічає людина; саморегуляційні вміння, навички, дії та їх використання у повсякденній практичній діяльності [там само].

Належна підготовка майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій у процесі фахової підготовки ґрунтується на унікальності кожної особистості, неповторності, індивідуальному стилі мислення та поведінки. Зрозуміло, що продуктивність дій має глибокі коріння, що сягають у великий обсяг самостійно здійсненої професійної роботи, яка виступає фундаментом особистісного досвіду, що складається з особистісно-вироблених, а тому й особистісно-значущих концепцій розв'язання проблемних задач, що виникають.

Отже, *фахова підготовка майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій* неможлива без саморозвитку та еталону, який має за основу загальнолюдські та вищі цінності.

Цінність – психолого-педагогічне утворення, в якому в стислому вигляді присутнє безпосереднє або (найчастіше) опосередковане ставлення людини до середовища і самої себе. Це ставлення є результатом особливого суб'єктивно-соціального за своєю природою ціннісного акту, складовими якого виступають власне суб'єкт оцінки, об'єкт оцінки, рефлексія з приводу оцінки та її реалізації [8].

Цінності існують з того часу, як людина почала усвідомлювати та знаходити для себе у будь-яких речах або яви-

щах наявність властивостей, які здатні задовольнити її потреби, бажання, інтереси.

У науковій літературі відсутній єдиний підхід до диференціації цінностей. Одні вчені вважають, що поняття «цінності» пов'язане лише з позитивними факторами, інші відносять до цінностей не тільки їх позитивне значення, а й негативне. Однак, незважаючи на відмінності у різних визначеннях цінностей, головним у більшості з них є те, що цінність – це суспільна властивість речей, соціальних процесів, духовних явищ, яка полягає у здатності задовольняти потреби людини, суспільства, а також ідеї та спонукання у вигляді норм, цілей, ідеалів [2, с. 6].

Академік І. Бех зазначає, що цілі й наміри духовно зрілої особистості вкорінені в системі надіндивідуальних цінностей, завдяки чому вони виконують функцію організації її життєдіяльності. І що важливо – така особистість активно використовує їх для вирішення не побутових, а, насамперед, смисло-життєвих проблем, які виражаються для кожної людини в системі «вічних питань» людського існування. Ієрархія особистісних цінностей і сенсу життя не дозволяє особистості, з одного боку, розчинитись в емпіричному бутті, втратити дійсні сутнісні потенції, оскільки розвинені особистісні цінності становлять основу внутрішнього світу особистості, виявляючись виразником стабільного, інваріантного, з іншого, – дає можливість існувати і діяти вільно, тобто свідомо, цілеспрямовано, виходячи із самої себе.

Від того, наскільки змістовно багата і різноманітна ціннісна система особистості, залежить не лише міра її участі у суспільних справах, а й те, з чим вона має справу, наскільки її різновиди суспільно значущі. Це справді так, адже кожна мета, яку ставить перед собою людина і відповідна поведінка, перш ніж реалізуватись, співвідноситься із системою її особистісних цінностей, виражається на їх терезах, – зазначає І. Бех [3, с. 18].

У результаті цього і стає можливою ціннісно-збагачена відповідь суб'єкта на власні запитання, наприклад, стосовно того, як він ставиться до іншої людини, ким вона для нього є, які моральні дії він може на неї спрямувати, а від яких утриматись. Критерієм, еталоном високоморальної та духовної поведінки можна вважати «золоте правило»: «Тож усе, чого тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви. Бо в цьому Закон і Пророки» [4].

Отже, система цінностей особистості має включати ідеали Істини, Добра, Краси у функції своїх структурних рамок, розгляд яких у контексті психолого-педагогічних завдань формування і розвитку повноцінної особистості вимагає, по-перше, відповідного етично-змістовного наповнення цих духовно-моральних категорій, а, по-друге, представлення індивідуальної ціннісної системи не стільки на формально-логічному рівні як сталого, виповненого утворення, скільки як розвивальної системи з виокремленням головного, системоутворювального відношення [8].

П. Ігнатенко вказала на різні критерії, згідно з якими вчені класифікували *цінності*: в залежності від того, які види потреб вони задовольняють, яку роль виконують, у якій сфері застосовуються. Зокрема, за об'єктом засвоєння – матеріальні, моральні, духовні; за метою засвоєння – альтруїстичні, егоїстичні; за рівнем узагальненості – конкретні, абстрактні; за способом вияву – ситуативні, стійкі; за роллю у діяльності людини – термінальні, інструментальні; за змістом діяльності – пізнавальні, предметно-перетворювальні (творчі, естетичні, наукові, релігійні тощо); за належністю – особистісні (індивідуальні), групові, колективні, суспільні (також і демократичні), загальнонародні (національні), загальнолюдські тощо [6].

Можна продовжувати класифікацію цінностей за різними параметрами, зокрема за протилежним значенням: позитивні й негативні, первинні й вторинні, реальні й потенціальні, безпосередні й опосередковані, абсолютні й відносні і т. д. Є низка цінностей, які важко віднести до якоїсь із груп або які стосуються багатьох із них: умовні, ідеальні, інтелектуальні, неперехідні, вічні, глобальні тощо.

Є. Головаха запропонував класифікацію цінностей, в основі якої – професійна діяльність: 1) цінності, які можуть бути реалізовані безпосередньо у професійній діяльності; 2) цінності, які реалізуються за рахунок професійної діяльності; 3) цінності, що реалізуються поза професійною діяльністю [5].

Отже, *цінність* визначається виключно людською свідомістю та приймається як об'єктивна властивість речей та явищ.

Цінності – матеріальні або духовні формоутворення, які мають індивідуально-суспільну основу та являють собою предмети, явища, образи, норми, установки, ідеали, цілі, сенси життя заради яких люди живуть.

К. Абульханова-Славська переконана в тому, що найважливішою справою життя кожної людини є визначення, вибір і реалізація цінностей. Тут йдеться про цінності найвищого рівня – *духовні*. А якщо взяти до уваги те, що ці цінності повинні набути статусу життєвих принципів, то їхня реалізація і є основою життєвої стратегії. При цьому існує умова, без якої розвиток аксіологічної сфери особистості неможливий, – це наявність гармонії між свідомістю і почуттями. Саме розвинуті почуття складають сенс життя людини та виступають підставою для активних духовно-інтелектуальних пошуків [1].

«Від духовних поглядів людини, від її усвідомлених чи неусвідомлених ідеалів залежать домінантні цінності, моральні погляди і, як наслідок, вся свідомо поведінка», – вважає Е. Помиткін [9, с. 13]. Дослідник зазначає, що *духовні цінності* – це вершинні досягнення людства й окремих його представників, що є цілеорієнтованими ідеалами для прогресивного розвитку особистості та цивілізації в цілому. Психолого-педагогічні аспекти духовних цінностей – це особистісні якості високодуховної людини, що спонукають, регулюють високодуховні вчинки, поведінку,

є предметом її розвитку і саморозвитку, підготовки до нових вершинних досягнень – як суб'єктивних, для себе, так і об'єктивних, для людства.

Узагальнюючий аналіз вищезазначених наукових досліджень дає підстави до формулювання визначення духовних цінностей. Отже, *духовні цінності* – джерело мотивації, планування вчинків, конструктивні орієнтири людської свідомості, що мають за основу ідеали Добра, Краси, Істини, Любові та визначають норми поведінки особистості, мають індивідуально-суспільне підґрунтя, являє основою вирішення питання про призначення людини, про сенс життя, вершинні досягнення людства, які зумовлюють успіхи суспільства: економічні, ідеологічні, культурні, політичні тощо.

Узагальнюючи роботи вищезазначених науковців щодо цінностей, у нашому дослідженні визначено ієрархічну систему *духовних цінностей особистості*.

До складу ієрархічної системи *духовних цінностей особистості* входять індивідуальні (самопізнання, самовдосконалення, самореалізація), *сімейні* (подружжя вірність, єдність сімейного кола, позитивне вирішення сімейних проблем), *суспільно-соціальні* (прагнення до національної єдності, соціальна справедливість, порядок у державі, патріотизм, свобода, рівність, порозуміння між громадянами), *загальнолюдські* (збереження миру на планеті, милосердя та доброзичливість, потяг до естетики, культури, мистецтва, гармонія з природою, навколишнім середовищем), *абсолютні* (пошук істини, віра в Бога, високоморальна поведінка, вміння визнавати свою провину та прощати інших, любов, вірність, потреба служити людям та правді, єдність з усім організмом Всесвіту). Усі ці цінності складають ієрархічно-системну будову духовних цінностей із конструктивним вектором спрямованості від індивідуальних до абсолютних вічних цінностей та основою для формування духовно-професійних цінностей.

Отже, нашим робочим визначенням духовних цінностей буде таке: *духовні цінності* – конструктивні орієнтири людської свідомості, які є джерелом мотивації й ідеалами Добра, Краси, Істини для прогресивного розвитку особистості й цивілізації в цілому, визначають норми поведінки особистості, мають індивідуально-суспільне підґрунтя, є основою вирішення питання про призначення людини, про сенс життя, вершинні досягнення людства, котрі зумовлюють успіхи суспільства: економічні, ідеологічні, політичні, культурні тощо.

Розвиток духовних цінностей у майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій варто здійснювати у процесі фахової підготовки, враховуючи *психологічні особливості* цього процесу: усвідомлення необхідності змін і перетворень внутрішнього світу особистості на краще, уявлення про свій ідеальний образ, відчуття високодуховних потреб і мотивів у сфері спрямованості; засвоєння системи необхідних знань, інформації, пошук істини, відчуття необхідності допомагати потребувачим, поділитися

своїм досвідом і знаннями з оточуючими; усвідомлення особистих психічних станів, знаходження сенсу життя і прийняття рішення щодо мети, задуму, ідеї, плану високодуховної діяльності, поведінки, дій і вчинків; прагнення особистості до абсолютного, досконалого та реалізація свого потенціалу в суспільно-корисній діяльності; осмислення і переживання своєї спорідненості з іншими, відчуття радості, задоволення від допомоги потребуючим, від самовіддачі.

Висновки. Під розвитком духовних цінностей майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій у процесі навчання розуміємо створення сприятливих психолого-педагогічних умов для свідомого процесу духовного зростання, самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення особистості; прагнення студента до самопокращення, що відбувається завдяки аналізу особистісного та суспільно-культурного досвіду, орієнтації на ідеали Добра, Краси, Істини; залучення майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій до духовно спрямованої, навчально-виховної та суспільно-корисної, перетворювальної діяльності.

Подальше дослідження у цьому руслі передбачає створення класифікації психологічних властивостей високодуховної особистості, розроблення програми

розвитку духовних цінностей майбутнього фахівця в галузі інформаційних технологій у процесі навчання.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. Москва: Мысль, 1991. 299 с.
2. Анненков В. П. Особливості формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді в умовах промислово-економічного коледжу: монографія. Київ: 1998. 137 с.
3. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
4. Біблія. Київ: УБТ, 1988. 1523 с.
5. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. Киев: Наук. думка, 1988. 142 с.
6. Ігнатенко П. Р. Аксиологія виховання: від термінології до постановки проблем. Міжнар. наук.-практ. читання: «Цінності у вихованні підростаючого покоління; проблеми, пошуки, перспективи» (Київ, 20–21 листопада 1996 року). *Педагогіка і психологія*. 1997. №1. С. 118–124.
7. Мистецтво у розвитку особистості: монографія / за ред., передмова та післямова Н. Г. Нічкало. Чернівці: Зелена Буковина, 2006. 224 с.
8. Помиткін Е. О. Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості: посібник. Кіровоград: Імекс – ЛТД, 2013. 144 с.
9. Помиткін Е. О. Формування духовних цінностей старшокласників у діяльності шкільної психологічної служби: автореф. дис.... канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 1998. 21 с.
10. Сучасні інформаційні технології. URL: <http://it-tehnolog.com/statti/suchasni-informatsiyni-tehnologiiyi> (дата звернення: 2.11.2018).
11. Яворська Г. Х. Соціально-професійна зрілість курсантів вищих закладів освіти МВС України: монографія. Одеса: ПЛАСКЕ ЗАТ, 2005. 408 с.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 23.10.2018

Шкиренко Е. В., Гандзюра Л. А. Психологические особенности развития духовных ценностей у будущих специалистов в области информационных технологий.

А Рассматриваются духовные ценности будущих специалистов в области информационных технологий в процессе обучения. Отмечено, что духовные ценности имеют индивидуально-общественную основу, детерминируют потребности, влияют на поступки людей в различных сферах жизни, помогая им осуществлять нравственный выбор в судьбоносных ситуациях. Психологические особенности развития духовных ценностей будущих специалистов в области информационных технологий заключаются при учёте когнитивных, эмоциональных, мотивационно-волевых процессов, в актуализации психологических механизмов духовного развития личности.

Ключевые слова: духовные ценности; будущие специалисты; информационные технологи; психологические особенности развития личности

Shkirenko Olena, Gandziura Liudmila. Psychological Peculiarities of the Development of Spiritual Values of Future Specialists in the Field of Information Technologies.

S The article deals with the spiritual values of specialists in the field of information technology in the process of learning. It is noticed that spiritual values have individual and social basis. They influence on people's behavior in different spheres of life, helping people to exercise moral choice in relevant situations. Values usually define norms of behavior. It is noted that the psychological characteristics of the development of students' spiritual values are manifested in the cognitive, emotional, motivational and volitional processes, updating the higher mental functions of the individual and the psychological mechanisms of personal development.

Key words: spiritual values; information technology; professional training; psychological peculiarities of personality development